SKOLVERKETS **ALLMÄNNA RÅD** MED KOMMENTARER

Arbete med studie- och yrkesvägledning

Skolverket

Arbete med studie- och yrkesvägledning

Beställningsadress:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon: 08-690 95 76
Telefax: 08-690 95 50
E-post: skolverket@fritzes.se
www.skolverket.se

Beställningsnr: 13:1393
ISSN: 1403-4549
ISBN: 978-91-7559-076-9

Grafisk produktion: Typisk Form designbyrå
Omslagsbild: PhotoAlto
Tryck: Elanders Sverige AB
Upplaga: 30 000 ex

Stockholm 2013

Förord

Att göra val inför framtiden är en ständigt pågående process. Elevens studie- och yrkesval har stor betydelse för hur livet kommer att utvecklas. Studie- och yrkesvägledning är en rättighet för eleven och skolan har ett viktigt och omfattande uppdrag att stödja eleverna i att göra väl underbyggda val. Skolverket och Skolinspektionen har i olika rapporter lyft fram att studie- och yrkesvägledningen behöver utvecklas. De här allmänna råden och kommentarerna ska fungera som ett stöd för planering och genomförande av verksamheten. Syftet med råden är att studie- och yrkesvägledningen blir likvärdig och av hög kvalitet.

Det är Skolverkets förhoppning att de allmänna råden ska fungera som ett gott stöd och en inspiration i arbetet med studie- och yrkesvägledning.

De allmänna råden är även publicerade i Statens skolverks författningssamling, SKOLFS 2013:180 och ersätter Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2009:20) om studie- och yrkesorientering.

Anna Ekström
Generaldirektör

Jan Lindblom
Undervisningsråd

Innehållsförteckning

Inledning 8

Vad är studie- och yrkesvägledning? 11

Hur ska elevernas behov
av vägledning tillgodoses? 12

1. Att styra och leda arbetet
med studie- och yrkesvägledning 15

2. Personal och kompetens 20

3. Undervisning och samverkan:
skola, utbildning och arbetsliv 25

4. Information inför val av studier och yrken 31

5. Vägledningssamtal 35

Bilaga 1 De allmänna råden
utgår från följande bestämmelser 38

Referenser 55

Inledning

Vad de allmänna råden handlar om

De här allmänna råden handlar om arbetet med studie- och yrkesvägledning i skola och vuxenutbildning och vänder sig till huvudmän, rektorer och övrig skolpersonal. De behandlar hur studie- och yrkesvägledning är kopplad till andra områden som rör de olika skolformerna. Ett viktigt budskap i de allmänna råden är att undervisning, information och vägledningssamtal tillsammans utgör den studie- och yrkesvägledning som ska stödja elevens val av studier och yrken.

Hur de allmänna råden är strukturerade

Inledningsvis finns en beskrivning av vad studie- och yrkesvägledning är. De allmänna råden är indelade i följande fem avsnitt.

1. *Att styra och leda arbetet med studie- och yrkesvägledning*
2. *Personal och kompetens*
3. *Undervisning och samverkan – skola, utbildning och arbetsliv*
4. *Information inför val av studier och yrken*
5. *Vägledningssamtal*

Varje avsnitt är i sin tur indelat i följande delar:

Aktuella bestämmelser

Skolverkets allmänna råd utgår alltid från en eller flera bestämmelser. De här allmänna råden grundar sig på bestämmelser i skollagen (2010:800), läroplanerna[1], och förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.

Varje avsnitt inleds med en hänvisning till vilka bestämmelser som avsnittets allmänna råd grundar sig på. Bestämmelserna finns i sin helhet i bilaga 1.

---

1. Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (2010:255) om läroplan för grundsärskolan, förordningen (2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall, förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan, förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan samt förordningen (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen.

Allmänna råd

Skolverkets allmänna råd om arbete med studie- och yrkesvägledning är rekommendationer om hur huvudmannen, rektorn, studie- och yrkesvägledaren och lärare kan eller bör handla för att uppfylla kraven i bestämmelserna. Råden syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och till att främja en enhetlig rättstillämpning. Råden bör alltså följas, om skolan inte handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna uppfylls.

Kommentarer

Efter de allmänna råden följer kommentarer som syftar till att underlätta förståelsen av de allmänna råden och som ska ses som ett stöd i läsandet av och i arbetet utifrån de allmänna råden.

De verksamheter och yrkeskategorier som berörs av råden

De här allmänna råden gäller för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna och utbildning i svenska för invandrare. Istället för att upprepa grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan har vi i det här materialet valt att i skriva grundskolan och motsvarande skolformer.

Råden gäller även i tillämpliga delar för utbildning vid kriminalvård i anstalt, utbildning vid folkhögskola som motsvarar utbildning i svenska för invandrare samt utbildning som motsvarar kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna och utbildning i svenska för invandrare.[2]

Råden riktar sig till offentliga och enskilda skolhuvudmän, rektorer, studie- och yrkesvägledare, lärare samt annan personal i samtliga skolformer där studie- och yrkesvägledning enligt bestämmelserna ska förekomma. I vissa fall vänder sig de allmänna råden eller kommentarerna till de verksamma i endast en eller flera skolformer. I övrigt gäller råden alla berörda skolformer.

Huvudmannen har enligt 2 kap. 8 § skollagen ansvaret för att utbildningen genomförs i enlighet med skolförfattningarna. Rektorer, studie- och yrkesvägledare och lärare ska ges förutsättningar att följa de allmänna råden.

---

2. (1) Med motsvarande utbildningar avses utbildning enligt 5 och 6 kapitlen förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning, (2) Med tillämpliga delar avses de råd med kommentarer som utgår från författningar som även gäller för dessa motsvarande utbildningar.

Yrkesroller i studie- och yrkesvägledningen

I de här allmänna råden används begreppet studie- och yrkesvägledare för den person som fått i uppdrag av rektorn att fullgöra arbetsuppgifter som *studie- och yrkesvägledare*. Lärare som arbetar med studie- och yrkesvägledning i undervisningen benämns som lärare.

Vad är studie- och yrkesvägledning?

Syftet med studie- och yrkesvägledning är att ge eleverna förutsättningar att hantera frågor som rör val av studier och yrken. Mångfalden av både yrken och utbildningar gör att eleverna kan uppleva det som komplicerat att överblicka sina olika möjligheter. En ständigt pågående samhällsutveckling och snabba förändringar på arbetsmarknaden bidrar ytterligare till svårigheter att förutse villkoren i arbetslivet. Studie- och yrkesvägledning är en viktig del i det livslånga lärandet och ett stöd i en individs ständigt pågående karriärprocess.

Studie- och yrkesvägledning kan beskrivas i både vid och snäv bemärkelse.[3] Vägledning i *vid bemärkelse* är all den verksamhet som bidrar till att ge elever kunskaper och färdigheter som underlag för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. Det handlar till exempel om praktiska arbetslivserfarenheter, undervisning som rör arbetslivet, studiebesök, utbildningsinformation och aktiviteter för att utveckla elevens självkännedom. Studie- och yrkesvägledning i snäv bemärkelse är den personliga vägledning som studie- och yrkesvägledaren ger i form av vägledningssamtal, individuellt och i grupp. Här ges den enskilde eleven möjlighet att reflektera över sig själv i relation till olika framtidsvägar. Studie- och yrkesvägledningen måste utgå från elevens behov och förutsättningar samt kunna anpassas för att på bästa sätt stödja eleven att gå vidare i sin valprocess och att genomföra sina beslut.

För att kunna göra väl underbyggda val och fatta väl övervägda beslut behöver eleven ofta stöd av en väl planerad studie- och yrkesvägledning. Den ska genomföras på ett professionellt sätt och vila på en vetenskaplig grund. Det finns en mängd vägledningsmodeller som har sin grund i olika karriär- och vägledningsteorier. De har i sin tur anknytning till forskningsdisciplinerna psykologi, sociologi och pedagogik.[4]

---

3. Beskrivningen av studie- och yrkesvägledning är vanlig i svensk forskning, se Lindh (1997) och Lovén (2000), och är samstämmig med såväl Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan (2013) som stödmaterial framtaget av Sveriges kommuner och landsting (2013).

4. Lovén, A (2000) *Kvalet inför valet – Om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan.*

Hur ska elevernas behov av vägledning tillgodoses?

Enligt skollagen ska elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till personal med sådan kompetens som kan tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning.[5] Under sin skoltid behöver eleven utveckla kunskaper både om sig själv och om olika valalternativ. Eleven behöver också utveckla förmågan att väga samman personliga faktorer med valalternativen för att kunna göra väl underbyggda studie- och yrkesval. Förutom det behöver eleven ges möjlighet att utveckla färdigheter i att genomföra sina beslut.[6] Det ställer krav på tillgänglig kompetens inom de olika delar som utgör studie- och yrkesvägledningen.

Elevens behov av studie- och yrkesvägledning kan summeras som att eleven, utifrån sina förutsättningar, ska:

- bli medveten om sig själv
- bli medveten om olika valalternativ, såsom olika utbildningar och yrken
- bli medveten om relationen mellan sig själv och valalternativen
- lära sig att fatta beslut
- lära sig att genomföra sina beslut.

5. 2 kap. 29 § skollagen.
6. Lindh, G (1997) Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen.

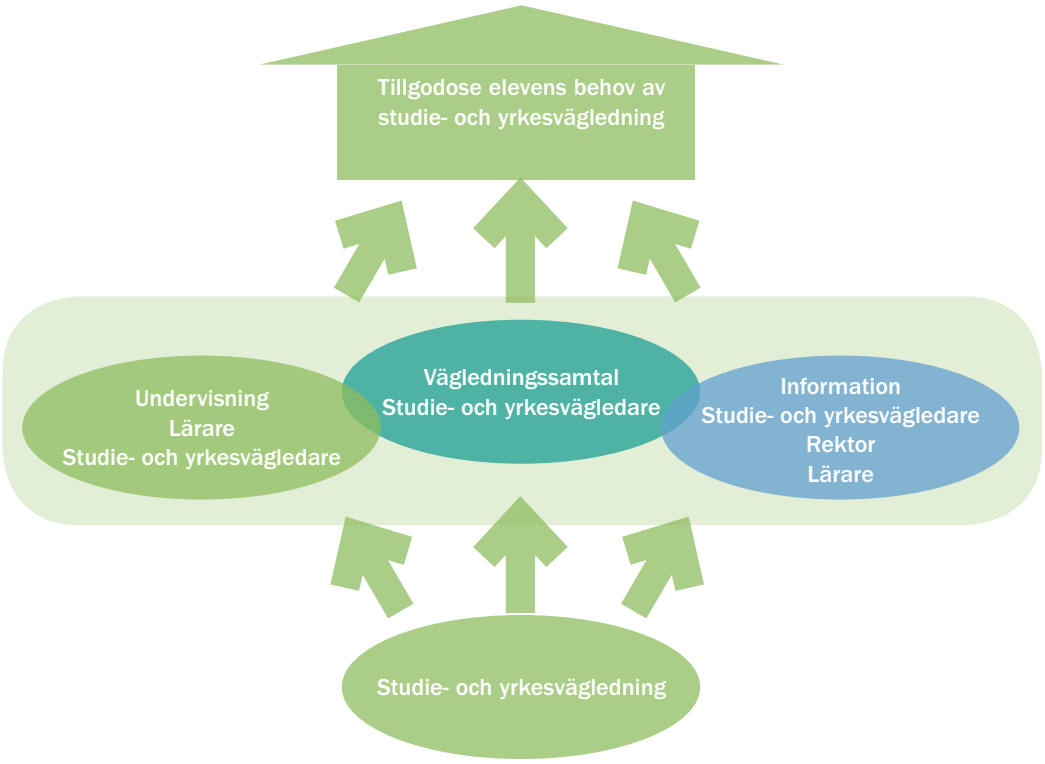

Fig. Skolans studie- och yrkesvägledning kan genom undervisning, vägledningssamtal och informationsinsatser tillgodose elevernas behov av vägledning.

Elever som står inför en valsituation behöver ofta stöd i att bearbeta olika valalternativ. De behöver få möjlighet att ställa de olika alternativen i relation till sina egna preferenser, förutsättningar och eventuella egna personliga mål. Det är viktigt att den processen påbörjas och synliggörs i så god tid som möjligt.[7]

För att hantera valsituationer behöver eleven utveckla ett antal kompetenser som visar på strukturerade sätt att samla, analysera, sätta samman och organisera sig själv och utbildnings- och yrkesinformation samt ha färdigheter att kunna fatta och genomföra beslut och hantera övergångar och växlingar i livet.[8] Med andra ord ska eleven ges möjlighet att utveckla en så kallad valkompetens.[9]

---

7. Skolinspektionen (2013). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan,* Kvalitetsgranskningsrapport.
8. Sultana, R G, (2010) Learning career management skills in Europe.
9. Skolverket (2008) *Kvalitet i studie- och yrkesvägledning – Hela skolans ansvar.*

Elevernas behov av vägledning ser olika ut inom de olika skolformerna. Vuxenutbildningens elever och presumtiva elever har mycket varierande erfarenheter och bakgrunder som vägledningen behöver utgå ifrån. Elever i grundskolan och i gymnasieskolan[10] har också mycket varierande bakgrund men, på grund av sin ålder, inte samma livserfarenheter. Det ställer olika krav på hur studie- och yrkesvägledningen genomförs. Grundskolan och motsvarande skolformer, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan har möjlighet till en mer långsiktig planering, där studie- och yrkesvägledning i undervisningen kan kopplas till den personliga vägledningen. På så vis bildas en helhet för eleven.

Oavsett utgångspunkt och skolform är det viktigt att de beslut som fattas om studier och yrken är elevens egna.[11] Studie- och yrkesvägledningen ska vara ett stöd i den val- och beslutsprocessen.

Det innebär sammantaget att skolan behöver arbeta med studie- och yrkesvägledning på ett individanpassat, systematiskt och långsiktigt sätt. På så vis kan eleverna utveckla de insikter, kunskaper och förmågor som behövs för att ta ställning till och fatta beslut om sin framtid.

10. Detta gäller även motsvarande skolformer.

11. 29 kap. 12 § skollagen. Talerätten reglerar individens rätt att själv ansöka till utbildning.

1. Att styra och leda arbetet med studie- och yrkesvägledning

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden om att styra och leda arbetet med studie- och yrkesvägledningen utgår från bestämmelser i skollagen och läroplanerna.[12]

ALLMÄNNA RÅD

HUVUDMANNEN BÖR

1. konkretisera vad de nationella målen för studie- och yrkesvägledning innebär för den egna verksamheten, och
2. vid beslut om organisation och resursfördelning säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses.

REKTORN BÖR

3. se till att det finns rutiner och metoder för att planera, utvärdera och utveckla studie- och yrkesvägledningen så att den tillgodoser elevernas behov av vägledning,
4. tydliggöra hur ansvaret för studie- och yrkesvägledningen är fördelat mellan studie- och yrkesvägledare, lärare och övrig personal samt formerna för samarbetet mellan dem,
5. se till att studie- och yrkesvägledning sker kontinuerligt och integrerat i utbildningen under studietiden, så att eleven ges förutsättningar att göra väl underbyggda studie- och yrkesval, samt
6. se till att eleverna, utifrån sina behov, erbjuds vägledningssamtal.

KOMMENTARER

Huvudmannens bedömning av behovet av studie- och yrkesvägledning (punkt 1)

Enligt skollagen ska varje huvudman inom skolväsendet systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. Inriktningen för det systematiska kvalitetsarbetet är de

[12] 1 kap. 4 §, 2 kap. 8 och 10 §§, 2 kap. 29 §, 4 kap. 3 och 4 §§ skollagen samt läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. Samtliga bestämmelser finns i sin helhet i bilagan.

mål som framgår av skollagen och andra styrdokument.[13] För att säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses behöver huvudmannen analysera behoven, sätta upp mål och planera för studie- och yrkesvägledningen.[14]

Med utgångspunkt i en analys av elevernas behov kan huvudmannen planera för studie- och yrkesvägledningen. Det kan bland annat innebära att beskriva hur man tar reda på elevernas behov, ange riktlinjer för hur man ska samverka mellan skolor och skolformer samt med samhälls- och arbetslivet. Huvudmannen kan då bedöma vilka resurser som krävs och tydliggöra vad som ska prioriteras och utvecklas.

Inom framförallt vuxenutbildningens skolformer är det också viktigt att ha en beredskap för studie- och yrkesvägledning till de personer som ännu inte är elever i utbildningen. Det handlar om att erbjuda vägledning för elever och personer som planerar att börja studera, men också om kommunens ansvar att aktivt söka upp och motivera dem som saknar utbildning. Därför behöver det finnas en planering för en sådan uppsökande verksamhet.

Organisation och resursfördelning (punkt 2)

Kvaliteten på studie- och yrkesvägledningen är beroende av hur huvudmannen och rektorn prioriterar och organiserar verksamheten. Resursfördelningen behöver göras utifrån behoven av studie- och yrkesvägledning på respektive skolenhet. Utgångspunkten när studie- och yrkesvägledningen organiseras och leds är elevernas behov av vägledning. Huvudmannen ansvarar för att det hos skolpersonalen finns kompetens och en dimensionering som motsvarar elevernas behov. För att kunna ta det ansvaret behöver huvudmannen regelbundet kartlägga elevernas behov av studie- och yrkesvägledning. Här bör särskilt uppmärksammas elever med funktionsnedsättning.

Rektorns ansvar för att utveckla studie- och yrkesvägledningen (punkt 3)

Enligt skollagen ansvarar rektorn för att ett systematiskt kvalitetsarbete genomförs i skolan.[15] Enligt läroplanerna har rektorn också ett utpekat ansvar för att organisera studie- och yrkesvägledningen

13. 4 kap. 3–5 §§ skollagen

14. Skolinspektionen (2013). Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, Kvalitetsgranskningsrapport. 400-2011:3033.

15. 4 kap. 4 § skollagen.

så att eleverna får information och vägledning inför sina framtida studie- och yrkesval. Precis som på huvudmannanivå är utgångspunkten för hur rektorn ska organisera studie- och yrkesvägledningen att eleverna ska få sina behov av vägledning tillgodosedda. Rektorn behöver alltså skapa sig en bild av vilka behov av studie- och yrkesvägledning eleverna sammantaget har samt med vilken kvalitet studie- och yrkesvägledningen bedrivs. I det arbetet behövs effektiva rutiner och metoder. Till exempel finns formulerade kvalitetsindikatorer för studie- och yrkesvägledning som kan vara ett användbart verktyg i detta arbete.[16] [17]

Utifrån det underlag rektorn får fram kan hon eller han fatta beslut om hur studie- och yrkesvägledningen, med utgångspunkt i de nationella målen, bör planeras och utvecklas för att tillgodose elevernas behov.

Av gymnasie- och gymnasiesärskolans läroplaner framgår att rektorn har ett särskilt ansvar för att studie- och yrkesvägledningen utformas så att elever som behöver särskilt stöd eller andra stödåtgärder får det.

Ansvarsfördelning för studie- och yrkesvägledningen (punkt 4)

Skollagspropositionen beskriver att kompetens för studie- och yrkesvägledning främst finns hos de som är anställda för denna verksamhet. Även rektorer och lärare har ett visst ansvar att förmedla sådan kunskap.[18] I propositionen understryks att skolledare, lärare och studie- och yrkesvägledare har ett gemensamt ansvar för studie- och yrkesvägledningen, men delvis olika roller.[19]

Rektorn har i samtliga berörda skolformer ansvaret för hur arbetet med studie- och yrkesvägledningen organiseras. Enligt läroplanerna för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen ska arbetet med studie- och yrkesvägledning genomföras utifrån en arbetsfördelning som tas fram av rektorn. I läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, sameskolan och specialskolan framgår de olika personalgruppernas ansvarsområden. För att säkerställa att eleverna får den studie- och yrkesvägledning som de har behov av behöver rektorn göra en tydlig arbetsfördelning. I den

---

16. Skolverkets Allmänna råd med kommentarer om systematiskt kvalitetsarbete, Skolverket, www.skolverket.se och Skolverkets självskattningsverktyg; BRUK, Kvalitetsarbete i praktiken.

17. ELGPN (2012) *A European Resource-kit.*

18. Prop. 2009/10:165, sid. 659.

19. Prop. 2009/10:165, sid. 278.

behöver det framgå vem som ansvarar för vissa särskilda insatser inom studie- och yrkesvägledningen. Den behöver också synliggöra vilka generella uppgifter som ligger på respektive yrkesgrupp. I arbetsfördelningen behöver också formerna för samverkan kring frågor som rör studie- och yrkesvägledningen framgå. Rektorn behöver se till att det finns förutsättningar för en sådan samverkan.

All personal i skolan kan på olika sätt bidra med att ge eleverna, redan i de lägre årskurserna, förutsättningar att utveckla kunskaper och erfarenheter för kommande studier och yrkesliv. Studie- och yrkesvägledarens roll är central i arbetet med information, vägledning och i viss mån även i undervisningen inom området. Vägledaren kan till exempel ingå i ett arbetslag tillsammans med lärare och samarbeta kring undervisningen så att elevens omvärldskunskap utvecklas.

Kontinuerlig studie- och yrkesvägledning (punkt 5)

Eleven ställs inför valsituationer redan tidigt under sin skolgång och behöver kunskaper och erfarenheter som underlag för sina val. Det är viktigt att eleven kontinuerligt ges stöd i den utvecklingen genom möjligheter att prova på och ställas inför olika utmaningar. Att ringa in intresseområden för framtiden kan vara en lång process. Här behöver eleven få information, stöd och vägledning för att kunna pröva och förkasta olika valmöjligheter på sin väg mot ett väl underbyggt val. Studie- och yrkesvägledningen behöver också finnas tillgänglig som stöd vid specifika valsituationer.

Det är viktigt att det finns en övergripande planering för hur undervisning, information och vägledningssamtal kan bilda en helhet och en röd tråd för eleven. I planeringsarbetet är det betydelsefullt att också elever och deras vårdnadshavare ges inflytande.[20]

Enligt läroplanerna ska alla på skolan bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Rektorn behöver därför ha en strategi för hur ett sådant arbete kan bedrivas. Skolan har också ett kompensatoriskt uppdrag. Det innebär att skolan ska kompensera för elevers olika förutsättningar så att alla elever får samma möjligheter.[21] Eleverna

---

[20] Av läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer framgår att rektorn har ett ansvar för att formerna för samarbete mellan skolan och hemmen utvecklas och att föräldrarna får information om skolans mål och sätt att arbeta samt om olika valalternativ.

[21] 1 kap. 4 § skollagen.

ska utöver det ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.[22] Skolan behöver alltså ha en bred repertoar av insatser och aktiviteter för att tillgodose elevers olika behov av studie- och yrkesvägledning. Det är också viktigt att dessa olika insatser och aktiviteter synliggörs för eleven och kompletteras med personlig vägledning, så att de bildar en helhet som kontinuerligt stödjer elevens studie- och yrkesvalsprocess under hela utbildningstiden.[23]

Vägledningssamtal utifrån elevernas behov (punkt 6)

Enligt skollagen är studie- och yrkesvägledning en rättighet för alla elever. För att skolan ska kunna stödja varje elev är det viktigt att eleverna erbjuds professionella vägledningssamtal, där de får möjlighet att reflektera över sin valprocess och kan få stöd att gå vidare i den. Sådana samtal behöver utgå från den enskilda elevens behov. Det innebär bland annat att vissa elever behöver fler eller färre samtal än andra och att vägledningssamtalen kan behöva genomföras på olika sätt, enskilt och/eller i grupp. Vägledningssamtalet behandlas mer ingående i avsnitt 5.

22. 3 kap. 3 § skollagen.

23. Skolinspektionen (2013).

2. Personal och kompetens

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden om personal och kompetens utgår från bestämmelser i skollagen och läroplanerna.[24]

ALLMÄNNA RÅD

HUVUDMANNEN BÖR

1. inför resursfördelningen ta reda på vilken kompetens som finns och vilken kompetens som behövs för att tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning.

HUVUDMANNEN OCH REKTORN BÖR

2. se till att studie- och yrkesvägledaren har den kompetens som behövs för att kunna stödja övrig personals arbete med studie- och yrkesvägledning.

REKTORN BÖR

3. med utgångspunkt i en kartläggning av elevernas behov av studie- och yrkesvägledning se till att verksamheten kan tillhandahålla den kompetens som krävs för att tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning,
4. med utgångspunkt i elevernas behov av vägledning fortlöpande kartlägga och analysera kompetensutvecklingsbehovet för personal som arbetar med studie- och yrkesvägledning, samt
5. se till att personalen på skolan har kunskaper om och förståelse för hur kön samt social och kulturell bakgrund påverkar elevernas studie- och yrkesval samt att de har kunskaper om hur elevernas föreställningar om utbildningar och yrken kan utmanas.

KOMMENTARER

Kompetens som motsvarar elevens behov av studie- och yrkesvägledning (punkterna 1 och 3)

Skollagen slår fast att eleverna har rätt att få tillgång till personal med sådan kompetens att de får sina behov av vägledning tillgodosedda. Behovet av studie- och yrkesvägledning kan variera

[24] 2 kap. 29 och 30 §§ och 2 kap. 34 § skollagen samt läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen.

mellan olika elever. Behovet av studie- och yrkesvägledning kan dock även variera mellan olika skolformer och skolenheter. Huvudmannen måste därför kunna anpassa resurserna efter behoven på respektive skolenhet oavsett hur resurserna organiseras.

Rektorn behöver i sin uppföljning av elevernas behov kartlägga vilka kunskaper och resurser eleverna har och vilka kunskaper och resurser de behöver tillföras för att hantera frågor som rör val av framtida studier och yrken.[25] I det systematiska kvalitetsarbetet behöver huvudmannen hålla sig underrättad om elevernas behov.

I inledningen beskrivs hur elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses. Eleven behöver utveckla kunskaper om arbetslivet, arbetsmarknaden samt om utbildningssystemet och utbildningsvägar och även kunna koppla dessa kunskaper till en ständigt pågående samhällsutveckling. Eleven behöver också utveckla kunskaper om sig själv och få insikter om sina intressen, förmågor, möjligheter och eventuella begränsningar samt ges förutsättningar att reflektera kring sig själv och sin egen utveckling i förhållande till sina mål inför framtiden.[26]

Skollagen slår fast att för att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den som anställs ha en utbildning som är avsedd för sådan verksamhet.[27] För att tillgodose elevernas behov av vägledning behövs bland annat kompetens som omfattar djupa och aktuella kunskaper om utbildningsvägar och utbildningssystem, arbetsmarknad, arbetsliv och yrken. Det krävs också teoretiska kunskaper inom karriärval och vägledning, kunskaper och färdigheter i samtalsmetodik samt metoder för val, väljande och undervisning. Utbildningen ska, enligt skollagen, vila på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det gäller även studie- och yrkesvägledningen.

Personal som arbetar med studie- och yrkesvägledning behöver skapa sig ett förhållningssätt baserat på aktuell forskning och utvärdering i planering och genomförande av de insatser som eleverna ska erbjudas inom studie- och yrkesvägledningen. Skolans personal behöver till exempel ha kännedom om hur kontakter med arbetslivet kan utvecklas samt hålla kunskaper om utbildningssystem och utbildningsvägar aktuella. Det är också viktigt

---

25. Skolinspektionen (2013). Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, Kvalitetsgranskningsrapport.

26. Brown, D (Ed.) (2002) Career choice and development (4th ed.). San Francisco: Jossey-Bass.

27. 2 kap. 30 § skollagen.

att kunna förmedla kunskaper om hur man praktiskt hanterar olika val. Skolans mål enligt läroplanerna är bland annat att ge eleverna möjligheter att utveckla kunskaper om hur de kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden. Rektorn behöver i sin uppföljning av studie- och yrkesvägledningen kunna visa om och på vilket sätt eleverna ges förutsättningar att göra väl underbyggda studie- och yrkesval samt analysera vilken kompetens som behövs för att säkerställa att elevernas behov av vägledning kan tillgodoses.

Kompetensutveckling för studie- och yrkesvägledning (punkt 4)

En utgångspunkt i läroplanerna är att den som arbetar med studie- och yrkesvägledning i skolan ska kunna utföra arbetet på ett professionellt sätt. Det kräver att skolans personal ges möjlighet att ständigt utveckla sin kompetens inom området, och att kompetensutvecklingen utgår från utvärderingar av skolans arbete med studie- och yrkesvägledning.

Personalen i grundskolan och motsvarande skolformer behöver hålla sig uppdaterad med utvecklingen inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan för att kunna förbereda eleven på de krav som ställs där. Gymnasieskolan kan exempelvis bjuda in personal från grundskolan, och motsvarande, för att ge dem en möjlighet att sätta sig in i gymnasieskolans utbud och arbetssätt. Studie- och yrkesvägledare, i synnerhet inom gymnasieskolan och vuxenutbildningen behöver kontinuerlig kompetensutveckling kring övergångsbestämmelser, behörighets- och tillträdesregler till högskola och yrkeshögskola samt annan fortsatt utbildning.

Studie- och yrkesvägledningen inom grundsärskolan, gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna har vissa särskilda förutsättningar, och den personliga vägledningen behöver anpassas utifrån dessa. Det är viktigt att studie- och yrkesvägledaren har kunskaper om utvecklingsstörning samt kompetens och verktyg för att möta elevens behov. Elever med utvecklingsstörning som studerar i andra skolformer, exempelvis gymnasieskolans introduktionsprogram och kommunal vuxenutbildning ska också erbjudas vägledning av en sådan kvalitet att deras behov av vägledning kan tillgodoses. Det kan till exempel handla om att i vägledningssituationen ha olika metoder för att konkretisera och visualisera. Det kan också handla om att kunna hantera elevens önskemål i relation till hans eller hennes förutsättningar, på så vis att det stärker

eleven att gå vidare i sin valprocess. Rektorn behöver säkerställa att personalen har kompetens och får kompetensutveckling så att de särskilt kan uppmärksamma elevernas möjligheter när det gäller fortsatt utbildning och yrkesinriktning.

För att kunna erbjuda en studie- och yrkesvägledning av god kvalitet för alla elever krävs att personalen har kunskaper om funktionsnedsättningar och hur de kan påverka elevens vardag. Personalen behöver också se till de specifika behoven hos elever med funktionsnedsättning och ha kunskaper om möjligheter att undanröja eventuella hinder genom olika slags stöd och anpassning samt hålla sig uppdaterad om den utveckling som sker av olika typer av hjälpmedel. Det kan vara en känslig balans mellan elevens funktionsnedsättning och möjligheterna till framtida studier och arbetsliv. Det innebär att personalen behöver ha kunskap om hur de kan anpassa studie- och yrkesvägledningen till enskilda elevers behov. Även det bör ses över vid kartläggningen av kompetensutvecklingsbehoven.

Inom EU finns ett klart uttalat strategiskt mål att öka rörligheten mellan länderna. Den internationella dimensionen i studie- och yrkesvägledningen handlar om att vägleda om studier och arbete i andra länder som en möjlighet bland olika framtida alternativ för eleven. Det behöver därför finnas ett internationellt perspektiv i utvecklingen av vägledarens arbetsmetoder och i vägledarens egen kompetensutveckling.[28] [29]

Studie- och yrkesvägledaren som kompetensutvecklingsresurs (punkt 2)

Skolans personal behöver vara uppdaterad kring förändringar som rör arbetsliv och utbildningsvägar. Det kan till exempel handla om ändrade kvalifikationskrav för yrken eller behörigheter och tillträdesregler till fortsatt utbildning. Enlig läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer ska studie- och yrkesvägledaren

---

[28] Genom Euroguidance Sweden på Universitets- och högskolerådet kan svenska studie- och yrkesvägledare få stöd i arbetet med internationella frågor.

[29] Det pågår ett utvecklingsarbete av studie- och yrkesvägledning i samtliga länder inom den europeiska unionen. Sverige står bakom två EU-resolutioner om studie- och yrkesvägledning inom EU och deltar i kvalitetsutvecklingen av stöd för en livslång studie- och yrkesvägledning i europeisk samverkan genom policynätverket European Lifelong Guidance Policy Network (ELGPN). Flera stödmaterial kring kvalitetsarbete, samverkan och metodutveckling har arbetats fram och finns tillgängliga via ELGPN:s webbsida www.elgpn.eu.

vara ett stöd för övrig personal i arbetet med studie- och yrkesvägledning. För att kunna ha en central roll i skolans studie- och yrkesvägledning och utgöra ett gott stöd behöver vägledaren ha utbildning och specialistkunskaper inom området.[30] Vägledaren kan utgöra en betydelsefull resurs när det gäller att kompetensutveckla skolpersonalen om viktiga förändringar som rör arbetsliv och utbildningsvägar. Sådan kompetensutveckling kan också handla om metoder och aktiviteter som utvecklar elevernas förmåga att göra val och att fatta och genomföra beslut.

Kompetens att vidga elevernas perspektiv (punkt 5)

Elevernas val påverkas av många faktorer, strukturella såväl som individuella. Enligt läroplanerna ska alla som arbetar i skolan bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Utvärderingar visar att kön och socioekonomisk bakgrund är faktorer som har stor relevans för valet.[31] Traditionella könsbundna val är till exempel vanligare bland elever vars föräldrar saknar högre utbildning.[32] Studie- och yrkesvägledningen behöver därför utvecklas så att den vidgar elevernas perspektiv vad gäller möjliga utbildningsvägar, yrken och branscher. Det innebär att personalen måste skaffa sig aktuell kunskap om vilka faktorer som påverkar elevers val, vilka föreställningar elever har kring framtida studier och yrken samt hur de faktorerna samverkar.

30. 2 kap. 30 § skollagen.

31. Skolverket (2013) Det svåra valet. SOU 2008:31. SCB (2012).

32. SOU 2008:69. *Välja fritt och välja rätt, Drivkrafter för rationella utbildningsval.*

3. Undervisning och samverkan – skola, utbildning och arbetsliv

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden om undervisning och samverkan: skola, utbildning och arbetsliv utgår från bestämmelser i läroplanerna.[33]

ALLMÄNNA RÅD

REKTORN BÖR

1. organisera studie- och yrkesvägledningen så att eleverna får möjlighet att ställas inför olika uppgifter i arbetslivet och möta företrädare för arbetslivet och utbildningsväsendet i syfte att ge eleverna möjlighet att utveckla kunskaper och erfarenheter inför kommande studie- och yrkesval,
2. ha ett övergripande ansvar för att elevernas arbetslivskontakter bidrar till att deras studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund, samt
3. planera för att varje elev i gymnasiesärskolan får det stöd han eller hon behöver i övergången till arbetslivet.

LÄRARE BÖR I UNDERVISNINGEN

4. ge eleverna möjlighet att utveckla en förståelse för hur kunskaper i ämnet kan ha betydelse i arbetslivet och på så sätt utgöra ett underlag för deras framtida studie- och yrkesval,
5. utmana, problematisera och visa på alternativ till traditionella föreställningar om kön, kulturell och social bakgrund som annars kan begränsa elevernas framtida studie- och yrkesval, samt
6. ge eleverna möjlighet att utveckla allsidiga kunskaper om hur arbetslivet fungerar.

LÄRARE OCH STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDARE BÖR

7. ge eleven möjlighet att utveckla sin förmåga att genomföra sina val av studier och yrken.

STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDAREN BÖR

8. bidra med sådana specialistkunskaper som kan ha betydelse för elevernas studie- och yrkesval.

[33] Läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen.

KOMMENTARER

Rektorns ansvar för att organisera elevernas kontakter med arbetslivet (punkt 1)

Enligt läroplanerna har rektorn ett särskilt ansvar för att samverkan med arbetslivet utvecklas så att eleven får konkreta erfarenheter av betydelse för fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Redan under de första åren i grundskolan, och motsvarande skolformer, kan skolan bygga upp kontakter med arbetslivet så att de yngsta elevernas nyfikenhet kring arbete och yrken tas tillvara i undervisningen. I takt med elevens utveckling kan nya arbetslivserfarenheter bearbetas och berika eleven med realistiska föreställningar om arbetslivet. Genom praktisk arbetslivsorientering kan eleven få viktiga kunskaper om och erfarenheter av vad det innebär att vara en del av arbetslivet. Sådana erfarenheter och kunskaper utgör en viktig grund för den valkompetens som eleven behöver utveckla.[34] Skolan utgör också i sig en stor och viktig arbetsplats som kan utnyttjas i det här sammanhanget. Det är viktigt att det finns en strategi för skolans arbete med arbetslivskontakter som säkerställer att eleven i kontakter med arbetslivet ges möjligheter att utveckla kunskaper och erfarenheter som kan kopplas till sitt studie- och yrkesval.

Eleven får vidgade perspektiv (punkterna 2 och 5)

Genom information, undervisning och vägledning kan skolan arbeta med att vidga elevernas perspektiv. Därigenom kan eleverna få möjlighet att upptäcka andra yrkesområden än de som de genom sin bakgrund redan känner till. Enligt läroplanerna ska skolan bidra till att elevernas val av framtida utbildning och yrken inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Det är därför viktigt att vägledningsprocessen börjar tidigt och att skolan vinnlägger sig om att belysa branscher och yrken på ett allsidigt sätt. Att våga pröva något som känns obekant kan bli lättare om man får träffa personer som gjort otraditionella val eller om man själv får pröva på ett yrkesområde under handledning. Ett normkritiskt perspektiv behöver beaktas när skolan bjuder in yrkesverksamma vuxna eller när eleverna på andra sätt ges möjlighet till arbetslivskontakter.

---

[34] Christensen, G & Sögaard Larsen, M, *Viden om vejledning,* Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, Köpenhamn (2011).

Stöd i övergången till arbetslivet (punkt 3)

Läroplanen för gymnasiesärskolan tydliggör att skolan ska ge ett individuellt stöd vid såväl det arbetsplatsförlagda lärandet som vid övergången till arbetslivet eller sysselsättning. I det arbetet krävs en samverkan med Arbetsförmedlingen och i många fall med ytterligare aktörer.[35] I det sammanhanget är det av stor betydelse att det finns en långsiktig planering för elevens förberedelser inför övergången, där elevens behov av tid och stödets omfattning beaktas. Skolans stöd blir en del av elevens studie- och yrkesvägledning.

Ämnets koppling till arbetslivet (punkt 4)

Elevens erfarenheter och kunskaper är basen för studie- och yrkesvalet. Det är därför viktigt att skolan ger eleven möjligheter att bredda sina kunskaper och därmed få bättre underlag för att aktivt kunna ta ställning till frågor om sin egen framtid. Lärare i alla ämnen kan med sina kunskaper på olika sätt bidra till att ge eleven underlag för välinformerade beslut nu och i framtiden. Det kan till exempel ske genom att i undervisningen visa på vilken betydelse ämnet har och hur kunskaper kan komma till användning i arbets- och samhällslivet. Genom att belysa vilka yrkesgrupper som kan knytas till ämnet eller hur ämnet uttrycks i mer specialiserade områden i högre studier kan elever få kunskaper som bidrar till ett väl underbyggt val.

Genom att samverka med bland annat företrädare för arbetsliv, branscher och utbildning kan läraren i sin undervisning till exempel ta upp sådant som har en tydlig ämneskoppling.

Att utveckla elevernas självkännedom (punkt 5 och 7)

Självkännedom handlar om att utveckla kunskaper om sig själv och att få insikter om sina starka sidor och sidor som kan utvecklas. Egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor påverkar de val eleven gör och är pusselbitar i processen att förstå sig själv i förhållande till en tänkt framtid. Lärarens fortlöpande återkoppling till eleven om studieresultat och utvecklingsbehov bidrar till att öka elevens självkännedom. I en sådan återkoppling finns stora möjligheter att bredda elevens kunskaper om sig själv, och ge exempel på hur dessa kan komma till användning i vidare studier och arbetsliv. En återkoppling kan också ta sin utgångspunkt i det läraren vet om elevens intressen,

[35] Proposition 2011/12:50 *En gymnasiesärskola med hög kvalitet.*

ambitioner och framtidsdrömmar för att motivera och lyfta fram vad eleven kan behöva utveckla för att nå sina mål. Inom vuxenutbildningen bör läraren i sin återkoppling knyta an till elevens mål utifrån den individuella studieplanen.

Förutom lärarens återkoppling till eleven om dennes kunskapsutveckling är det av stor betydelse att skolan ger eleverna möjligheter att reflektera kring sig själva i förhållande till studie- och yrkesval. Genom olika övningar och aktiviteter kan lärare och studie- och yrkesvägledare på olika sätt och i olika sammanhang bidra till att ge eleven underlag till en bättre självkännedom. Det är betydelsefullt att alla i personalen är medvetna om att de i sin kontakt med eleven ständigt har ett stort inflytande på elevens självbild och självuppfattning.[36]

Eleverna får allsidiga kunskaper om arbetsmarknaden (punkt 6)

I grundskolan och specialskolan ska eleverna i ämnet samhällskunskap, och inom grundsärskolan i ämnet SO, ges möjlighet att utveckla grundläggande kunskaper om arbetsliv och yrken. Inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna kan studie- och yrkesvägledningen bedrivas genom en samverkan mellan skolan och det lokala programrådet. Det kan bidra till att elever och personal får information om möjligheter till arbete både lokalt, regionalt och nationellt inom sitt yrkesområde. Läraren bör i sin undervisning på gymnasieskolans yrkesprogram, gymnasiesärskolans nationella program och i vuxenutbildningen se till att utnyttja elevernas erfarenheter från det arbetsplatsförlagda lärandet, apl, eller motsvarande. På så vis kan elevernas kunskaper om branscher, företagande och framtida arbete inom yrkesområdet utvecklas. Elevernas praktiska erfarenheter och kunskaper kan då också planeras, följas upp och kopplas till vägledningen för den enskilde eleven.

Läroplanen för vuxenutbildningen uttrycker att det ska säkerställas att eleven, i den utsträckning det är relevant för elevens utbildning, ges en grundläggande kunskap om arbetsmarknaden.

I arbetet med arbetsmarknadskunskap är Arbetsförmedlingen en viktig kontakt oavsett skolform.

---

[36] Dresch, J och Lovén, A (2010) *Vägen efter grundskolan.* Lundahl, red. *Att bana väg mot framtiden.*

Studie- och yrkesvägledning i undervisningen (punkterna 7 och 8)

I undervisningen kan delar av kursplaners och ämnesplaners centrala innehåll kopplas till elevens framtida studie- och yrkesval. De inslagen behöver tydliggöras som en del av studie- och yrkesvägledningen så att eleven kan koppla kunskaperna till sin egen studie- och yrkesvalsprocess.[37] För att åstadkomma en sådan helhet behöver rektorn se till att det i undervisningen finns förutsättningar för samverkan mellan lärare och studie- och yrkesvägledare.

Många av de förmågor som eleverna, enligt kurs- och ämnesplaner, ska ges förutsättningar att utveckla genom undervisningen kan ha stor betydelse för elevens möjligheter att fatta välgrundade beslut kring sin studie- och yrkesinriktning. I många ämnen syftar undervisningen exempelvis till att ge eleverna förutsättningar att söka och kritiskt granska information. Sådana förmågor som att samla, analysera, sätta samman och organisera kommer till användning och utvecklas när eleven till exempel ska granska och värdera information om olika utbildningar.

Eleven behöver bli medveten om konsekvenserna av olika studie- och yrkesval samt relatera dem till sig själv och sina egna värderingar om framtida mål. I takt med stigande ålder bör eleven ges möjlighet att utveckla förmågan att hantera sådana valsituationer. Eleven behöver kunna hitta relevanta informationskällor och ha kunskaper om samhällets struktur, exempelvis om vilken instans han eller hon ska vända sig till när det gäller studier på olika nivåer. Eleven måste också ha kunskaper om studieekonomi, om hur man hanterar ansökningshandlingar och om vem som fattar beslut om en utbildnings antagning. Andra färdigheter är att till exempel kunna skriva en jobbansökan, att känna till vad som är viktigt när man skriver ansökningshandlingar och meritförteckningar samt hur man kan förbereda sig för och genomföra en anställningsintervju. Inom både undervisningen och i vägledningssamtalet kan eleven få stöd i att utveckla och praktiskt öva på dessa färdigheter.

Det är viktigt att studie- och yrkesvägledningen planeras så att den utgör en helhet för eleven. Enligt grundskolans, grundsärskolans och specialskolans läroplaner ska studie- och yrkesvägledaren vara till stöd för den övriga personalens insatser kring studie- och yrkesvägledningen. Läraren och vägledaren behöver samverka i planeringen kring dessa insatser. På så vis kan studie- och yrke-

[37] Skolverket (2012 och 2013) Stödmaterial för studie- och yrkesvägledning i undervisningen för grundskola och gymnasieskola. www.skolverket.se

vägledningen löpa som en röd tråd genom elevens hela skolgång och ge vägledaren möjlighet att koppla samman de kunskaper och erfarenheter eleven har utvecklat med den personliga studie- och yrkesvägledningen för den enskilda eleven.

4. Information inför val av studier och yrken

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden om information inför val av studier och yrken utgår från bestämmelser i skollagen och läroplanerna.[38]

ALLMÄNNA RÅD

KOMMUNEN BÖR

1. säkerställa att kommunens medborgare informeras om sina möjligheter till utbildning.

REKTORN BÖR

2. se till att det finns strategier för att alla elever utifrån sina behov ska få allsidig information om studier och yrken.

STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDAREN OCH LÄRAREN BÖR

3. ge eleverna möjlighet att utveckla sin förmåga att kritiskt granska information om studier och yrken samt skapa medvetenhet om vilket ansvar de själva har för sina studie- och yrkesval, och
4. se till att eleverna får saklig och aktuell information om arbetslivets kvalifikationskrav och om hur arbetsmarknaden ser ut inom olika yrkesområden.

STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDAREN BÖR

5. se till att informationen om utbildningsvägar och yrken är aktuell, opartisk, tillförlitlig och tillgänglig för eleverna när de behöver den,
6. se till att varje elev i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan får information om de kurser och utbildningar som finns inom gymnasieskolan respektive gymnasiesärskolan och om vilka val som kan ha betydelse för vidare studier,
7. se till att eleverna i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan får information om valmöjligheter i form av inriktningar, kurser och yrkesutgångar samt om vilka konsekvenser ett byte av studieinriktning och kurser medför,
8. se till att eleverna i gymnasieskolan får information om vidare studier och om vilka val som kan ha betydelse för dessa, samt

[38] 15 kap. 8 §, 20 kap. 10 §, 21 kap. 10 §, 22 kap. 11 § och 29 kap. 9 § skollagen samt läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen.

9. se till att eleverna inom och sökande till vuxenutbildningen får tillgång till information om de kurser och utbildningar som de kan behöva för att nå sina studiemål.

KOMMENTARER

Strategier för information som rör studie- och yrkesval (punkterna 1 och 2)

Kommunerna har i skollagen en uttalad skyldighet att i vissa fall ge medborgarna information om sina möjligheter till studier. Ungdomar och vuxna, som befinner sig utanför gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen utan en slutförd utbildning, står ofta inför en svår situation på arbetsmarknaden och riskerar att hamna i utanförskap. Därför är det av stor vikt att dessa ungdomar och vuxna söks upp och erbjuds ett utbildningsalternativ enligt sina önskemål och förutsättningar.[39] [40]

Skollagspropositionen betonar studie- och yrkesvägledningens dubbla funktion inom vuxenutbildningen, dels att vägleda personer som redan befinner sig i studier, dels att vägleda presumtiva deltagare.[41] Elever och presumtiva elever till de tre skolformerna inom vuxenutbildningen har varierande grad av studievana, skilda livssituationer och olika förutsättningar för studier. Därför behöver informationen om den vuxnes möjligheter utformas och tillgängliggöras, så att varje individ kan hitta och ta till sig informationen. Till exempel har en stor del av vuxenutbildningens målgrupp svenska som sitt andraspråk med varierande kunskaper i svenska och mycket varierande erfarenheter av utbildning. Kommunen behöver ha kunskaper om vuxenutbildningens målgrupper och vilka informationskanaler de använder för att inhämta information. Informationen behöver ge en tydlig bild av den studie- och yrkesvägledning som erbjuds så att individen vet vad han eller hon kan förvänta sig av den. Nyanlända elever behöver, oavsett skolform, få information om utbildningssystemet, sina möjligheter till studier och arbetsmarknadens kompetenskrav.

För att säkerställa att alla kan ta till sig informationen kan den behöva anpassas. För personer med vissa funktionsnedsättningar, till exempel utvecklingsstörning, kan alternativ och kompletteran-

39. 20 kap. 10 och17 §§, 21 kap. 10 och 14 §§, 22 kap. 12 § skollagen.

40. 29 kap. 9 § skollagen.

41. Prop. 2009/10:165.

de kommunikation, AKK, vara en förutsättning.[42] Det behöver även säkerställas att personer med syn- och hörselnedsättning kan tillgodogöra sig informationen.

Saklig information och kritisk informationsgranskning (punkterna 2, 3, 4 och 5)

Elever har i dag tillgång till en i stort sett obegränsad mängd information på internet. Däremot kan de sakna nödvändiga kunskaper att söka, sortera, hitta och kritiskt granska informationen. Den digitala kompetensen är därför betydelsefull för studie- och yrkesvägledningen och det är angeläget att skolans personal erbjuds kompetensutveckling inom det området. Det gäller såväl lärare som studie- och yrkesvägledare.

När eleven ska ta steget från en utbildning till en annan eller ut i arbetslivet är det grundläggande att eleven ska kunna söka och värdera information om utbildning och yrken och kunna skilja tillförlitliga källor från mindre pålitliga. För att kunna bedöma de utbildningsalternativ som står till buds måste eleverna i alla skolformer känna till det svenska utbildningssystemet. De behöver kännedom om olika utbildningar och vilken typ av examen och arbetsmarknad olika utbildningar leder fram till. Skolan måste alltså sträva efter att varje elev får kännedom om möjligheter till utbildning och arbete i Sverige och i andra länder.

Studie- och yrkesvägledningen behöver vara opartisk. Eleven behöver kunna lita på att informationen inte styrs av olika särintressen, till exempel att en föreslagen utbildning har organisatoriska kopplingar till den skola eleven går i eller till företag och organisationer som skolan samarbetar med. Det är viktigt att eleven får information om prognoser och bedömningar av hur arbetsmarknadens behov av arbetskraft ser ut och kommer att utvecklas. Eleven själv har att väga samman arbetsmarknadsinformationen med övriga faktorer i ett välgrundat och genomtänkt beslut. Här behöver särskilt uppmärksammas information om möjligheter för elever med funktionsnedsättning.

Rektorn behöver se till att det finns en strategi på skolan för hur eleverna ska få en sådan allsidig, saklig och opartisk information om studier och yrken och att informationen är anpassad efter deras behov.

[42.] Specialpedagogiska skolmyndigheten, stödmaterial om AKK. www.spsm.se

Information om framtida utbildningsvägar (punkterna 6, 7, 8 och 9)

Eleverna behöver under tiden i grundskolan och motsvarande skolformer sätta sig in i de olika studievägarna i gymnasieskolan, alternativt gymnasiesärskolan. De kan vara svåra att överblicka och elevernas behov av information och vägledning inför valet till gymnasieskolan och gymnasiesärskolan är därför stort. Enligt läroplanerna för grundskolan och motsvarande skolformer, är skolans mål att varje elev kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden. Inför språkvalet i grundskolan och motsvarande skolformer behöver elever och föräldrar få information om vilka konsekvenser språkvalet kan ha för olika utbildningsval i framtiden.

Enligt läroplanerna för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen ska skolan sträva efter att eleven medvetet, eller med stöd, kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning utifrån samlade erfarenheter och kunskaper samt aktuell information. Eleven ska öka sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha. Eleven i gymnasieskolan behöver få möjlighet att sätta sig in i olika studievägar efter gymnasieskolan och vilka krav på behörigheter och kvalifikationer det innebär. I de fall eleven fattar beslut om att avbryta eller inte helt fullfölja sina studier bör skolan informera om och tydliggöra vilka konsekvenser det kan få när det gäller möjligheter till arbete och vidare studier.

Utbildning inom vuxenutbildningen är kursutformad och utgår från individens behov och förutsättningar. De kurser och utbildningar som eleven kan behöva för att nå sitt studiemål kan vara svåra att överblicka. Det är därför av stor betydelse för eleven att informationen ges i ett tydligt sammanhang för eleven. Informationen behöver ge upplysning om individens möjligheter att nå sina mål och får därför heller inte begränsas till det utbildningsutbud kommunens vuxenutbildning eller utbildningsanordnare erbjuder för tillfället.

5. Vägledningssamtal

AKTUELLA BESTÄMMELSER

De allmänna råden om vägledningssamtal utgår från bestämmelser i skollagen, förordningen om vuxenutbildning och läroplanerna.[43]

ALLMÄNNA RÅD

REKTORN BÖR

1. organisera studie- och yrkesvägledningen så att eleverna erbjuds vägledningssamtal som utgår från varje elevs behov och stödjer dennes studie- och yrkesvalsprocess.

STUDIE- OCH YRKESVÄGLEDAREN BÖR SE TILL ATT VÄGLEDNINGSSAMTALEN PLANERAS OCH GENOMFÖRS SÅ ATT DE

2. vidgar elevens perspektiv om såväl de egna förutsättningarna som olika utbildningar och yrken,
3. utmanar elevens föreställningar om yrken och utbildningar utifrån kön samt utifrån social och kulturell bakgrund,
4. ger eleven förutsättningar att utveckla sin förmåga att väga samman olika faktorer som har betydelse för studie- och yrkesvalet, samt
5. ger den individuella studieplanen en central roll i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och inom vuxenutbildningen.

KOMMENTARER

Vägledningssamtal (punkterna 1 och 2)

En viktig del i skolans ansvar för studie- och yrkesvägledning är att i särskilda vägledningssamtal stödja den enskilde elevens studie- och yrkesvalsprocess.[44] Ett mål med vägledningen är att eleven själv ska kunna hantera valsituationer och i större utsträckning göra väl underbyggda val när det gäller studier och yrken. Eleven behöver genom vägledningssamtal på ett strukturerat sätt få stöd i den processen. Dessa samtal kan ske individuellt och/eller som gruppvägledning. Elevens behov behöver avgöra vägledarens val av samtalsmetod.

---

43. 1 kap. 4 § skollagen, 2 kap. 16-17 § förordning (2011:1108) om vuxenutbildning samt läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen.

44. Christensen, G & Sögaard Larsen, M, *Viden om vejledning* (2011).

Genom kunskaper om olika vägledningsteorier och färdigheter i samtalsmetoder kan vägledaren möta elevens behov. I Sverige har några vägledningsmetoder fått större spridning än andra. En struktur för det professionella samtalet återfinns i de allra flesta vägledningsmodeller. Det innebär att samtalet struktureras så att vägledaren utifrån elevens perspektiv utreder och klargör hur problemsituationen ser ut. Eleven stöttas i sin process genom att få nya perspektiv på sig själv och sina möjligheter. Eleven får också stöd i att formulera konkreta och uppnåeliga mål och delmål samt i att formulera en plan eller strategi för hur målen ska nås. Dessutom får eleven stöd i att följa upp och eventuellt revidera planen.[45]

Vägledning som vidgar perspektiv, utmanar och väger samman (punkterna 2, 3 och 4)

För att eleven ska få en bred inblick i vilka möjligheter livet kan erbjuda behöver studie- och yrkesvägledningen vidga elevens perspektiv genom att utmana eleven i hans eller hennes föreställningar om framtiden. Läroplanerna är tydliga med att eleverna ska få reflektera kring sina föreställningar om studier och yrken i frågor som rör elevens egen könsidentitet och bakgrund. Med det perspektivet kan många delar av studie- och yrkesvalets konsekvenser belysas. Att vidga elevernas perspektiv ska också ses som kopplat till det kompensatoriska uppdrag skolan har, det vill säga att sträva efter att uppväga skillnader i elevens förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.[46]

Inom vuxenutbildningen finns möjlighet till validering som ger möjlighet att synliggöra tidigare kunskaper och kompetenser oavsett hur de har förvärvats. I vägledningssamtalet är det därför betydelsefullt att ta upp frågor om den vuxnes tidigare erfarenheter och kunskaper, som eventuellt kan leda till en översiktlig kompetenskartläggning och en påbörjad validering.[47]

Den individuella studieplanen (punkt 5)

Enligt skollagen ska en individuell studieplan upprättas för varje elev i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, kommunal vuxenut-

---

45. Lindh, G (1997).

46. 1 kap. 4§ skollagen.

47. Skolverket (2013) *Validering inom vuxenutbildning.*

bildning, särskild utbildning för vuxna och i utbildning i svenska för invandrare.[48] Studieplanen ska upprättas i dialog med eleven.

I samband med att studieplanen upprättas ska elever och presumtiva elever i vuxenutbildningen erbjudas studie- och yrkesvägledning. I vägledningen ska eleven få information om sina studieekonomiska möjligheter, möjlighet till fortsatta studier och om arbetslivets kompetens- och rekryteringsbehov.[49] Det är viktigt att informationen som ges knyter an till elevens egna mål. Arbetsmarknadsinformationen kan ha ett lokalt, regionalt och nationellt perspektiv såväl som ett internationellt. Det ställer krav på att vuxenutbildningen samverkar med arbetslivet och arbetsförmedling och dessutom håller sig uppdaterad om en internationell arbetsmarknad.

48. Skolverket (2012), *Individuell studieplan i vuxenutbildningen, Den individuella studieplanen i gymnasiesärskolan,* samt *Den individuella studieplanen i gymnasieskolan*.

49. 2 kap. 16 § förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.

Bilaga 1. De allmänna råden utgår från följande bestämmelser

Skollagen (2010:800)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 kap. 4 § Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.

I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare.

2 kap. Huvudmän och ansvarsfördelning

2 kap. 8 § Huvudmannen ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i denna lag, föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen och de bestämmelser för utbildningen som kan finnas i andra författningar.

2 kap. 10 § Rektorn och förskolechefen beslutar om sin enhets inre organisation och fattar i övrigt de beslut och har det ansvar som framgår av särskilda föreskrifter i denna lag eller andra författningar.

Rektorn och förskolechefen får uppdra åt en anställd eller en uppdragstagare vid förskole- eller skolenheten som har tillräcklig kompetens och erfarenhet att fullgöra enskilda ledningsuppgifter och besluta i frågor som avses i första stycket, om inte annat anges.

2 kap. 29 § Elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkes-

verksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.

2 kap. 30 § För att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Den som inte uppfyller kravet enligt första stycket får anställas för studie- och yrkesvägledning för högst ett år i sänder.

2 kap. 34 § Huvudmannen ska se till att personalen vid förskole- och skolenheterna ges möjligheter till kompetensutveckling.

Huvudmannen ska se till att förskollärare, lärare och annan personal vid förskole- och skolenheterna har nödvändiga insikter i de föreskrifter som gäller för skolväsendet.

4 kap. Systematiskt kvalitetsarbete

4 kap. 3 § Varje huvudman inom skolväsendet ska på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen.

4 kap. 4 § Sådan planering, uppföljning och utveckling av utbildningen som anges i 3 § ska genomföras även på förskole- och skolenhetsnivå.

Kvalitetsarbetet på enhetsnivå ska genomföras under medverkan av lärare, förskollärare, övrig personal och elever. Barn i förskolan, deras vårdnadshavare och elevernas vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta i arbetet.

Rektorn och förskolechefen ansvarar för att kvalitetsarbete vid enheten genomförs enligt första och andra styckena.

15 kap. Allmänna bestämmelser om gymnasieskolan

15 kap. 8 § Varje kommun ska informera om de nationella programmen och om möjligheterna att få utbildning på introduktionsprogram.

20 kap. Kommunal vuxenutbildning

20 kap. 10 § Hemkommunen ansvarar för att de som enligt 11 § har rätt att delta i utbildning på grundläggande nivå och önskar det, också får delta i sådan utbildning.

Varje kommun ska aktivt verka för att nå de vuxna i kommu-

nen som har rätt att delta i utbildning på grundläggande nivå och för att motivera dem att delta i sådan utbildning.

21 kap. Särskild utbildning för vuxna

21 kap. 10 § Hemkommunen ansvarar för att de som enligt 11 § har rätt att delta i utbildning på grundläggande nivå och önskar det, också får delta i sådan utbildning.

Varje kommun ska aktivt verka för att nå de vuxna i kommunen som har rätt att delta i utbildning på grundläggande nivå och för att motivera dem att delta i sådan utbildning.

22 kap. Utbildning i svenska för invandrare

22 kap. 12 § Varje kommun ska aktivt verka för att nå dem i kommunen som har rätt till utbildningen och för att motivera dem att delta i utbildningen.

29 kap. Övriga bestämmelser

29 kap. 9 § En hemkommun ska löpande hålla sig informerad om hur de ungdomar i kommunen som fullgjort sin skolplikt men som inte fyllt 20 år är sysselsatta i syfte att kunna erbjuda dem lämpliga individuella åtgärder.

Kommunens skyldighet enligt första stycket omfattar inte de ungdomar som genomför eller har fullföljt utbildning på nationella program i gymnasieskolan, nationella eller specialutformade program i gymnasiesärskolan eller motsvarande utbildning.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om den behandling av personuppgifter som är nödvändig för att kommunen ska kunna genomföra sin skyldighet enligt första stycket.

29 kap. 12 § Den som har fyllt 16 år har rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag. Denna rätt gäller också ansökan till gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna eller utbildning i svenska för invandrare och överklagande av beslut i fråga om sådan utbildning även om den sökande eller den klagande inte har uppnått 16 års ålder.

Förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning

2 kap. 16 § Rektorn ansvarar för att en individuell studieplan upprättas för varje elev.

I 20 kap. 8 §, 21 kap. 8 § och 22 kap. 10 § skollagen (2010:800) anges att den individuella studieplanen ska innehålla uppgifter om den enskildes utbildningsmål och planerad omfattning av studierna. Omfattningen av studierna ska anges i verksamhetspoäng när det gäller kommunal vuxenutbildning och särskild utbildning för vuxna. Om utbildningsmålet för en elev i kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå är en gymnasieexamen, ska det i planen anges vilket program inom gymnasieskolan som utbildningen huvudsakligen motsvarar. Vidare ska i förekommande fall målen för individuella kurser framgå av planen.

Den individuella studieplanen ska utarbetas i samverkan med eleven. Eleven ska i samband med utarbetandet erbjudas studie- och yrkesvägledning. I vägledningen ska det ingå information om möjligheter till fortsatta studier, arbetslivets kompetens- och rekryteringsbehov samt studieekonomiska förutsättningar. Planen ska upprättas i nära anslutning till antagningen och ska vid behov revideras. Förordning (2012:746).

Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet

Förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall

Förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan

Förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall

Utdrag från 1 Skolans värdegrund och uppdrag

En likvärdig utbildning

Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns också olika vägar att nå målet. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen

för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla.

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmönster. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet.

Utdrag från 2.2 Kunskaper:
Skolan har som mål att ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola

- kan göra väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning

Läraren ska

- ta hänsyn till varje enskild individs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande,
- stärka elevernas vilja att lära och elevens tillit till den egna förmågan.

Utdrag från 2.5 Övergång och samverkan
Samarbetsformer mellan förskoleklass, skola och fritidshem ska utvecklas för att berika varje elevs mångsidiga utveckling och lärande. För att stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv ska skolan också sträva efter att nå ett förtroendefullt samarbete med förskolan samt med de gymnasiala utbildningar som eleverna fortsätter till. Samarbetet ska utgå från de nationella mål och riktlinjer som gäller för respektive verksamhet.

Utdrag från 2.6 skolan och omvärlden
Eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet i skolan. De ska också få underlag för att välja fortsatt utbildning. Detta förutsätter att den obligatoriska skolan nära samverkar med de gymnasiala utbildningar som eleverna fortsätter till. Det förutsätter också en samverkan med arbetslivet och närsamhället i övrigt.

Skolans mål är att varje elev

- kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden,
- har inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och
- har kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och i andra länder.

Riktlinjer är att alla som arbetar i skolan ska

- verka för att utveckla kontakter med kultur- och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö, och
- bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund.

Läraren ska

- bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning, och
- medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.

Följande i avsnitt 2.6 gäller enbart för grundskolan, grundsärskolan och specialskolan. Studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, ska

- informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionsnedsättning, och
- vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

Utdrag ur 2.8 Rektors ansvar

Som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektorn ansvarar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de na-

tionella målen och kunskapskraven. Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att

- formerna för samarbete mellan skolan och hemmen utvecklas och att föräldrarna får information om skolans mål och sätt att arbeta och om olika valalternativ,
- personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter,
- skolpersonalen får kännedom om de internationella överenskommelser som Sverige har förbundit sig att beakta i utbildningen.

Följande i avsnitt 2.8 gäller endast för grundskolan, grundsärskolan och specialskolan.

- undervisningen i olika ämnesområden samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet,
- samverkan med skolor och arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning,
- den studie- och yrkesorienterande verksamheten organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför fortsatt utbildning.

Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan

Utdrag från 2.1 Kunskaper

Mål
Det är skolans ansvar att varje elev

- kan använda sina kunskaper som redskap för att
  - formulera, analysera och pröva antaganden och lösa problem,
  - reflektera över sina erfarenheter och sitt eget sätt att lära,
  - kritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden
- har kunskaper om samhälls- och arbetsliv, och
- har förmåga att kritiskt granska och bedöma det han eller hon

ser, hör och läser för att kunna diskutera och ta ställning i olika livsfrågor och värderingsfrågor

Utdrag från 2.4 Utbildningsval – arbete och samhällsliv
Gymnasieskolan ska nära samverka med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universiteten och högskolorna samt med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet och få underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet. Det är särskilt viktigt att skolan samarbetar med arbetslivet om yrkesutbildningen.

Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behovet av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse. Universitet och högskolor, arbetsförmedlingar, näringsliv samt arbetsmarknadens parter och branschorganisationer har därför viktiga roller i informationen till skolan och eleverna.

Mål
Skolans mål är att varje elev

- utvecklar sin självkännedom och förmåga till studieplanering,
- medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper,
- ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha,
- har kännedom om arbetslivets villkor, särskilt inom sitt studieområde, samt om möjligheter till fortsatt utbildning, praktik och arbete i Sverige och andra länder, och
- är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och yrkesliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket.

Riktlinjer
Personalen ska, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning,

- bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke,
- informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och motverka sådana begräns-

ningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund,

- i informationen och vägledningen utnyttja de kunskaper som finns hos eleverna, hos skolans personal och i samhället utanför skolan,
- i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna har eller skaffar sig under utbildningens gång,
- utveckla kontakter med universitet och högskolor samt med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för utbildningen nås,
- i utbildningen utnyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och
- bidra till att presumtiva elever får information om skolans utbildningar.

Utdrag från 2.6 Rektorns ansvar

Enligt skollagen ska det pedagogiska arbetet vid en skolenhet ledas och samordnas av en rektor. Rektorn ansvarar för att planera, följa upp, utvärdera och utveckla utbildningen i förhållande till de nationella målen. Som pedagogisk ledare för skolan och som chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn ansvar för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att

- utbildningen organiseras så att den så långt möjligt anpassas efter elevernas önskemål och val av kurser och att återvändsgränder i studiegången undviks,
- lärarna anpassar undervisningens uppläggning, innehåll och arbetsformer efter elevernas skiftande behov och förutsättningar,
- skolans arbetsformer utvecklas så att ett aktivt elevinflytande gynnas,
- undervisningen, elevhälsan och studie- och yrkesvägledningen utformas så att elever som behöver särskilt stöd eller andra stödåtgärder får detta,
- eleverna får information inför utbildningens början, får en väl utformad introduktion i utbildningen, i ämnen och kurser samt får stöd att formulera mål för sina studier,

- skolan i dialog med eleven upprättar en individuell studieplan för varje elev och reviderar den vid behov,
- lärare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter,
- samverkan mellan lärare i olika kurser kommer till stånd så att eleverna får ett sammanhang i sina studier,
- samverkan med universiteten och högskolorna samt arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får en kvalitativt god utbildning samt en förberedelse för yrkesverksamhet och fortsatt utbildning,
- studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av framtida utbildning och yrke,
- stimulera till internationella kontakter, samverkan och utbyten i utbildningen,
- skolans arbete med kunskapsområden, där flera ämnen ska bidra och samordnas så att de utgör en helhet för eleven.

Förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan

Utdrag från 2.1 Kunskaper

Mål
Det är skolans ansvar att varje elev har utvecklat sin förmåga att

– formulera, analysera och pröva antaganden och lösa problem,
– reflektera över sina erfarenheter och sitt eget sätt att lära, och
– kritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden

- har kunskaper om samhälls- och arbetsliv,
- har förmåga att kritiskt granska och bedöma det han eller hon ser, hör och läser för att kunna diskutera och ta ställning i olika livsfrågor och värderingsfrågor.

Utdrag ur 2.4 Utbildningsval – arbete och samhällsliv

Skolan ska nära samverka med de obligatoriska skolformerna, särskild utbildning för vuxna, utbildning i svenska för invandrare, kommunal vuxenutbildning, yrkeshögskolan, folkhögskolor, arbetslivet och med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet och få underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet. Det är särskilt viktigt att skolan samarbetar med arbetslivet om yrkesutbildningen. Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behovet av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse. Arbetsförmedlingar, näringsliv samt arbetsmarknadens parter och branschorganisationer har därför viktiga roller i informationen till skolan och eleverna.

Mål

Skolans mål är att varje elev utifrån sina förutsättningar

- utvecklar sin självkännedom och förmåga till studieplanering,
- självständigt eller med stöd kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper,
- ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha,
- har viss kännedom om arbetslivets villkor, särskilt inom sitt studieområde, samt om möjligheter till fortsatt utbildning, praktik och arbete, och
- är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och yrkesliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket.

Riktlinjer

Personalen ska, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning,

- bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrkesområde,
- informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och motverka sådana begräns-

ningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund,

- i informationen och vägledningen utnyttja de kunskaper som finns hos eleverna, hos skolans personal och i samhället utanför skolan,
- i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna har eller skaffar sig under utbildningens gång,
- utveckla kontakter med folkhögskolor och med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för utbildningen nås,
- i utbildningen utnyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och
- bidra till att presumtiva elever får information om skolans utbildningar.

Utdrag ur 2.6 Rektorns ansvar

Enligt skollagen ska det pedagogiska arbetet vid en skolenhet ledas och samordnas av en rektor. Rektorn ansvarar för att planera, följa upp, utvärdera och utveckla utbildningen i förhållande till de nationella målen. Som pedagogisk ledare för skolan och som chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn ansvar för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att

- utbildningen organiseras så att den så långt möjligt anpassas efter elevernas önskemål och val av kurser,
- skolans arbetsformer utvecklas så att ett aktivt elevinflytande gynnas,
- undervisningen, elevhälsan och studie- och yrkesvägledningen utformas så att elever som behöver särskilt stöd eller andra stödåtgärder får detta,
- eleverna får information inför utbildningens början, får en väl utformad introduktion i utbildningen, i ämnen, kurser och ämnesområden samt får stöd att formulera mål för sina studier,
- skolan i dialog med eleven upprättar en individuell studieplan för varje elev och reviderar den vid behov,

- lärare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter,
- samverkan mellan lärare i olika kurser och ämnesområden kommer till stånd så att eleverna får ett sammanhang i sina studier,
- samverkan med särskild utbildning för vuxna, utbildning i svenska för invandrare, folkhögskolor, yrkeshögskolan och arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får en kvalitativt god utbildning samt en förberedelse för yrkesverksamhet och fortsatt utbildning,
- studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av framtida yrkesområde och fortsatta studier,
- skolan ger varje elev stöd vid det arbetsplatsförlagda lärandet,
- skolan ger varje elev stöd inför övergången till arbetslivet,
- vårdnadshavare får insyn i elevernas skolgång,
- skolans arbete med kunskapsområden, där flera ämnen eller ämnesområden ska bidra, och samordnas så att de utgör en helhet för eleven,

Förordningen (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen

1 § Den läroplan som framgår av bilagan till denna förordning ska gälla för kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna och utbildning i svenska för invandrare samt för motsvarande utbildningar enligt 5 och 6 kap. förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning.

2 § Om utbildning i svenska för invandrare eller motsvarande utbildning enligt 5 eller 6 kap. förordningen (2011:1108) om vuxenutbildning kombineras med utbildning inom någon annan skolform inom skolväsendet, ska den förordning om läroplan som gäller för den andra skolformen tillämpas för hela utbildningen.

Utdrag ur 2.1 Kunskaper

Mål
Det är vuxenutbildningens ansvar att varje elev som har slutfört studier inom vuxenutbildningen i den utsträckning som framgår av elevens individuella studieplan

- kan använda sina kunskaper som redskap för att
  - formulera, analysera och pröva antaganden samt lösa problem,
  - reflektera över sina erfarenheter och sitt eget sätt att lära
- har kunskaper om samhälls- och arbetsliv, arbetsmarknaden och de roller som parterna på arbetsmarknaden har samt arbetsrätt och arbetsmiljö,
- har förmåga att kritiskt granska och bedöma det han eller hon ser, hör och läser för att kunna diskutera och ta ställning i olika livs- och värderingsfrågor,
- kan använda bok- och bibliotekskunskap och modern teknik som ett verktyg för kunskapssökande, kommunikation, skapande och lärande.

Utdrag ur 2.2 Utbildningsval – arbete och samhällsliv
En elev i vuxenutbildningen kan ha behov av att kombinera studier i flera av de skolformer som ingår i vuxenutbildningen. Det förutsätter att det finns en nära samverkan mellan de olika skolformerna. Vuxenutbildningen ska även samverka med verksamheter som hör till arbetslivet, yrkeshögskolan, folkhögskola och universitet och högskola samt med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet samt underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet. Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behov av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse för eleven. Det är särskilt viktigt att vuxenutbildningen samarbetar med arbetslivet när det gäller yrkesutbildning.

Mål

Vuxenutbildningens mål är att varje elev

- får information om arbetslivets aktuella och förväntade kompetensbehov,
- ges möjlighet att få sina kunskaper och kompetenser validerade,
- utvecklar sin självkännedom och förmåga till studieplanering,
- medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper,
- ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan få,
- har kännedom om arbetslivets och arbetsmarknadens villkor när det gäller bl.a. arbetsrätt och arbetsmiljö generellt och om möjligt, inom sin studieinriktning,
- har kännedom om möjligheter till vidare utbildning, praktik och arbete i Sverige och andra länder, och
- är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och arbetsliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket.

Riktlinjer

Personalen ska, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning

- bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke,
- informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, vidare utbildning och yrkesverksamhet samt motverka sådana begränsningar av valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund,
- i informationen och vägledningen utnyttja och ta till vara de kunskaper som finns hos eleverna och verksamhetens personal samt i samhället,
- i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna redan har eller skaffar sig under utbildningens gång,
- utveckla kontakter med universitet och högskolor samt med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för utbildningen nås,

- i utbildningen nyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och
- bidra till att presumtiva elever får information om olika utbildningsmöjligheter.

Utdrag ur 2.4 Rektorns ansvar

Det pedagogiska arbetet ska ledas och samordnas av en rektor. Rektorn ansvarar för att planera, följa upp, utvärdera och utveckla utbildningen i förhållande till de nationella målen. Som pedagogisk ledare för vuxenutbildning och som chef för lärarna och övrig personal i verksamheten har rektorn ansvar för verksamhetens resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att

- utbildningen organiseras så att den så långt möjligt anpassas efter elevernas önskemål och val av kurser,
- lärarna anpassar undervisningens upplägg, innehåll och arbetsformer efter elevernas skiftande behov och förutsättningar,
- verksamhetens arbetsformer utvecklas så att ett aktivt elevinflytande gynnas,
- utbildningen utformas så att elever som är i behov av stöd får det,
- eleverna får information inför utbildningens början, en väl utformad introduktion i utbildningen samt stöd när det gäller att formulera mål för sina studier,
- verksamhetens personal i samverkan med eleven upprättar en individuell studieplan för eleven och reviderar den vid behov,
- lärare, studie- och yrkesvägledare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter,
- samverkan mellan lärare i olika kurser kommer till stånd så att eleverna får ett sammanhang i sina studier,
- samverkan med universiteten och högskolorna och arbetslivet utvecklas så att eleverna får en kvalitativt god utbildning samt en förberedelse för yrkesverksamhet och vidare utbildning,
- studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som vuxenutbildningen erbjuder samt inför val av framtida utbildning och yrke,

- stimulera till internationella kontakter, samverkan och utbyten i utbildningen,
- arbete med ett kunskapsområde som omfattar flera ämnen bedrivs så att eleven får en helhetsbild av området.

Referenser

Lagar

Skollagen (2010:800)

Förordningar

Förordningen (2012:1108) om vuxenutbildning

Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet

Förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall

Förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan

Förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan sam förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall

Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan

Förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan

Förordningen (SKOLFS 2012:101) om läroplan för vuxenutbildningen

Skolverkets föreskrifter

Skolverket (2012). *Allmänna råd med kommentarer om Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet.*

Skolverket (2013). *Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever.*

Offentligt tryck

Proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.* Utbildningsdepartementet.

Proposition 2011/12:50. *En gymnasiesärskola med hög kvalitet.* Utbildningsdepartementet.

Övrigt

Brown, D (Ed.) (2002). *Career choice and development (4th ed.).* San Francisco: Jossey-Bass.

Christensen, G & Sögaard Larsen, M (2011). *Viden om vejledning,* Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, Köpenhamn.

Gottfredson, L. S (2002). Gottfredson's theory of circumscription, compromise, and selfcreation. I D. Brown (Ed.), *Career choice and development* (4th ed.) s. 85–148. San Francisco: Jossey-Bass.

Lindh, Gunnel (1997). *Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen.* Stockholm: HLS.

Lovén, Anders (2000). *Kvalet inför valet, om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan.* Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan, Malmö.

Lundahl, Lisbeth (red.) (2010). *Att bana väg mot framtiden, Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv.* Lund: Studentlitteratur.

SCB (2012). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2012.*

Skolinspektionen (2013). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan,* Kvalitetsgranskningsrapport, 400-2011:3033.

Skolverket (2008). *Kvalitet i studie- och yrkesvägledning. Hela skolans ansvar.* Stödmaterial.

Skolverket (2012). *Individuell studieplan inom vuxenutbildningen, Stöd för tillämpning inom kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna samt utbildning i svenska för invandrare.* Stödmaterial.

Skolverket (2012). *Individuell studieplan inom gymnasieskolan.* Stödmaterial.

Skolverket (2012). *Utvecklingspaket, studie- och yrkesvägledning – inspiration och samverkan i undervisningen i gymnasieskolan.* Stödmaterial.

Skolverket (2013). *BRUK, verktyg för självskattning av kvalitet i samtliga läroplansstyrda verksamhetsformer.* Stödmaterial.

Skolverket (2013). *Det svåra valet, Elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader.* Rapport.

Skolverket (2013). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen. Diskussionsunderlag för grundskolan.* Stödmaterial.

Skolverket (2013). *Validering inom vuxenutbildning.* Stödmaterial.

SOU 2008:69. *Välja fritt och välja rätt, Drivkrafter för rationella utbildningsval,* Bilaga 8 till Långtidsutredningen 2008.

Specialpedagogiska skolmyndigheten, stödmaterial om alternativ kompletterande kommunikation. www.spsm.se

Sultana, Ronald G. (2010). Learning career management skills in Europe: a critical review, *Journal of Education and Work.*

Sveriges kommuner och landsting (2013). *Framtidsval och arbetsliv, exempel från kommuners studie- och yrkesvägledning.*

Sveriges vägledarförenings etiska riktlinjer, www.vagledarforeningen.org

Vourinen, R & Watts, A (Eds.) (2010). ELGPN, *A report on the work of the European Lifelong Policy Network* 2008–10.

Vourinen, R & Watts, A (Eds.) (2012). *ELGPN, Lifelong Guidance Policy Development: A European Resource Kit.*

Att göra val inför framtiden är en ständigt pågående process. Elevens studie- och yrkesval har stor betydelse för hur livet kommer att utvecklas. Studie- och yrkesvägledning är en rättighet för eleven och skolan har ett viktigt och omfattande uppdrag att stödja eleverna i att göra väl underbyggda val. Skolverket och Skolinspektionen har i olika rapporter lyft fram att studie- och yrkesvägledningen behöver utvecklas. De här allmänna råden och kommentarerna ska fungera som ett stöd för planering och genomförande av verksamheten. Syftet med råden är att studie- och yrkesvägledningen blir likvärdig och av hög kvalitet.

Det är Skolverkets förhoppning att de allmänna råden ska fungera som ett gott stöd och en inspiration i arbetet med studie- och yrkesvägledning.

Skolverket

www.skolverket.se